

Mphato
wa **1**

Puku ye Kgolo ya dikanegele tše kopana

SEPEDI

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Puku ya

8

Mokgwa wa go šomiša Puku ye ye Kgolo:

Dikanegelo tše di lego ka mo go puku ye:

1 Ann o ya ngakeng

2 Phuki o reka paesekela

1

13

Go itokišetša nako ya go bala Puku ye Kgolo.

- Kgonthiša gore barutwana ka moka ba bona puku.
- Ge barutwana ba phapošborutelo ya gago e le ba bantši, bokaone ke gore o šome le sehlopha se sennyane.
- O tla hwetša gore go na le mohola go dira gore puku e eme gore o se hlwe o e swara ge o dutše o e bala. (Lebelela ditaelo tše gore o dire gore puku e eme ka khabara ya morago.)
- Šomiša rula goba sešupo go šupa mantšu, ge o dutše o bala.
- Ge o nyaka go bonagatša mantšu, o ka mamaretša mantšunyana a go mamaretša go dikologa lentšu go le bonagatša, goba wa dira lefastere la maselamotse. Šomiša setsekana sa pampiri ya sebopego sa khutlennethwi, o se ripe mo bogareng, gomme o bee khutlennethwii, o e tloše mo bogareng, gomme o mamaretše khutlennethwii godimo ga sengwalwa gore go bonagale fela lentšu le tee.

Nako ya mathomo ya go bala ka go šielana

Nako ya mathomo e lebanywa le boipshino le tebelelo ya mathomo ya go lebelela sengwalwa, barutwana bona ba fetola ka bobona ge ba lebelela sengwalwa.

- Phetlolla kanegelo, ba tla bala. Bolela ka ga ditshwantšhetšo.
- Kgopela barutwana gore ba bolele gore ba nagana gore kanegelo yeo e theilwego godimo ga diswantšho e reng.
- Tšweletša mantšu a mathata goba a maswa pele barutwana ba bala kanegelo.
- Dira dikarata tše mantšu go tsebagatša tlotlontšu ye mpsha.
- Bala kanegelo, o šomiša ditlhagišo, gomme o fetolafetola lentšu la gago, lebelo le moyo wa lentšu. Šomiša dika le ditlhagišo tše sefahlego.
- Latela mongwalo ge o dutše o bala, ka go šupa mantšu ka kotana goba ka rula, gore barutwana ba bone seo o se balago, gomme ba amanye modumo le dika mo lephepheng. Gape se se tla ba thuša go bona tshepetšo ya go bala go tloga go la nnele go ya go la mmagoja, le go tloga godimo go ya tlase.
- Šomiša se bjalo ka sebaka sa go tsebiša 'polelo ya puku' bjalo ka: mantšu, mafofo, lephepheng, mongwadi le hlogo, bjalobjalo.
- Dira gore barutwana ba kgathetša tema mo kanegelong, ka go bolela fao sekafoko se ipoeletšago (mohlala: "Kitima, kitima, kitima ka lebelo leo o ka le kgonago, o ka se ntshware - Ke nna monna wa borotho bja dikhanakhana!").
- Kanegelo ye e bušeletšwago e swanetše go balwa gabedi go ya gararo, go fa barutwana sebaka sa go tšweletša polelo ya mogobelo, ge ba ekiša ditiragalo, goba go bušeletša dikarolo tše kanegelo, ka mantšu ao ba ikgethetšego ona.

Nako ya bobedi ya go bala ka go šielana

- Mo nakong ya bobedi go šomišwa sengwalo sona seo se šomišitšwego, gomme nepišo e šuthela go tšwela pele go kgathetša tema mo go baleng le morutiši, go šomišwa dipoledišano tše di šomišwago go tšweletša pele kwešišo ya tlotlontšu, go fetolela mabokgoni le sebopego sa sengwalo (popopolelo, maswaodikga, bjalobjalo).
- Go tšwa go wena, morutiši, go dira gore go išwe šedi go hlokome leng dithuto tše di amanago le šedi yeo e lebelelagoo dikgopoloo tše di latelago, mabapi le dikgatišo, dibopego tše dingwalo, mekgwa ya tumothlaka, dipatrone tše polelo, boitshupo bja mantšu, mokgwa wa go lemoša mantšu, le kwešišo, go mehlwaela ya tekanetšo (ntšukantšu, go pušeletšopeakanyo, go tšeia gore go bjalo, tekanyetšo le dipotšišo tše go fa maikutlo).

Nako ya boraro ya go bala ka go šielana

- Mo nakong ya boraro ya go bala ka go šielana, barutwana ba swanetše go bala sengwalo ka bobona gomme ba kgathetša tema ka go bolela, ba kgathetša tema ka go dira ka matsogo le go ngwala ditiragalo tše di theilwego godimo ga sengwalo.
- Ge go kgonagala, sengwalo sa Go balwa ka go Šielana se swanetše go tsebiša go Ngwala ka go Šielana moo morutiši a swanetšego go laetša gore sengwalo se ngwalwa bjang, gomme barutwana ba sware morero wa go ngwala taodišo ka ga sengwalo, gomme morutiši a kgathetša tema ya go kgonagatša le go ba sethaledi sa go laetša gore go ngwalwa bjang. Gomme tshepetšo e thuša go lokišetša barutwana ge ba dira mošomo wa bona wa go ngwala.

1

Ann o ya ngakeng

Lehono Ann o ikwa a lwalā.

Ann o ikwa a fiša.

O botša Bobo, thedi ya gagwe: "Ke a lwalā. Ke a fiša." O gokara Bobo.

MmagoAnn o iša Ann ngakeng.

MmagoAnn o botša mooki gore
Ann o lwala kudu.

"Ann o fiša kudu," a realo mmagwe.

Ka pela ngaka ya bitša Ann.

"Dumela Ann. O ikwa bjang?" Ngaka
ya botšiša.

Ann o botša ngaka gore o a lwalala.
Ngaka e re e tla swanelwa ke go
hlahloba Ann.

"E re re bone gore o kala bokae,"
Ngaka ya realo.

"Gabotse! O kala dikilogramo tše
25," a realo ngaka.

"E re re bone gore o yo motelele bokaakang," a realo ngaka.

"Botelele bja gago ke disentimetara tše l25," a realo ngaka.

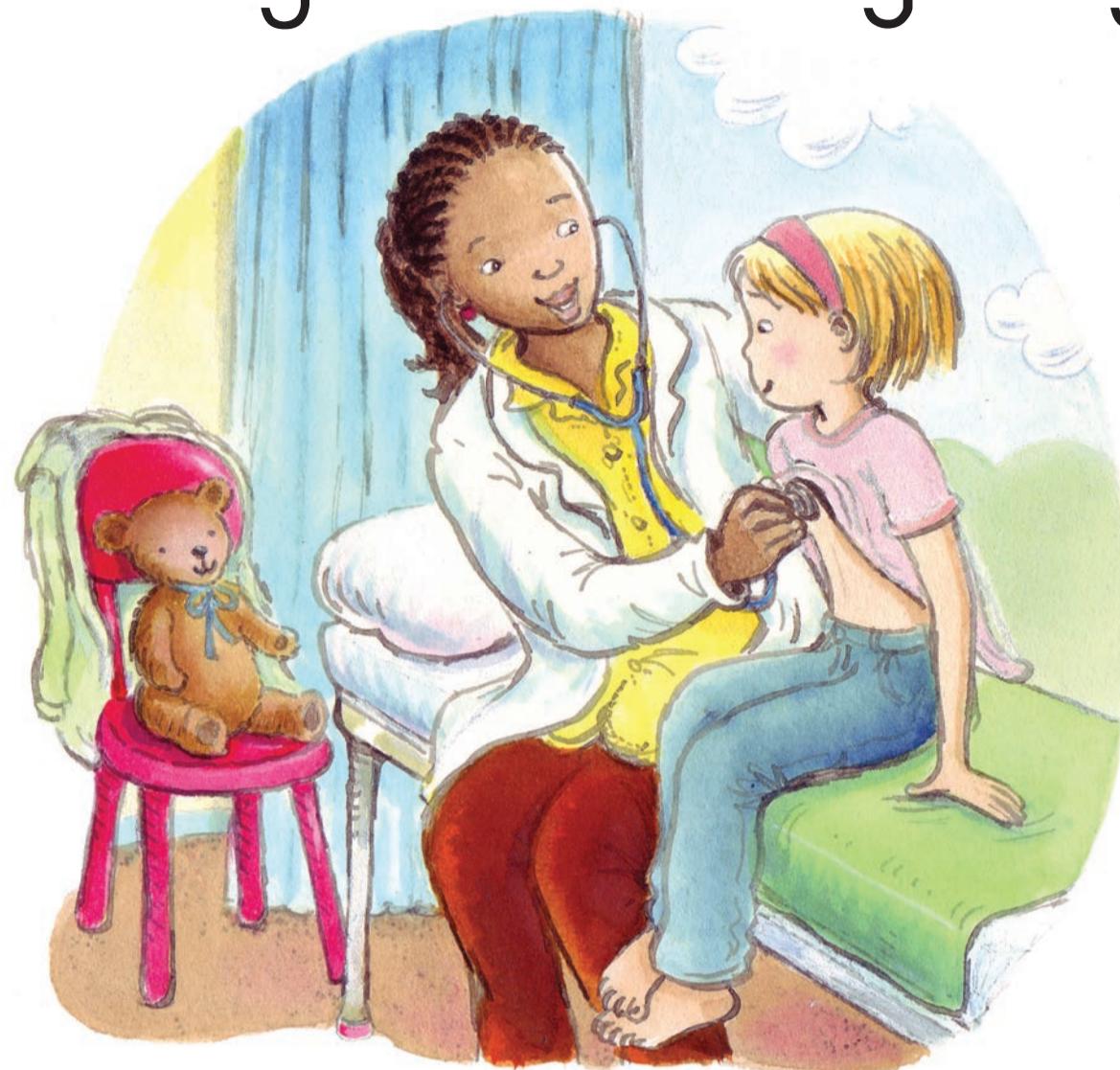

Ngaka e ile ya hlahloba mpa ya Ann.

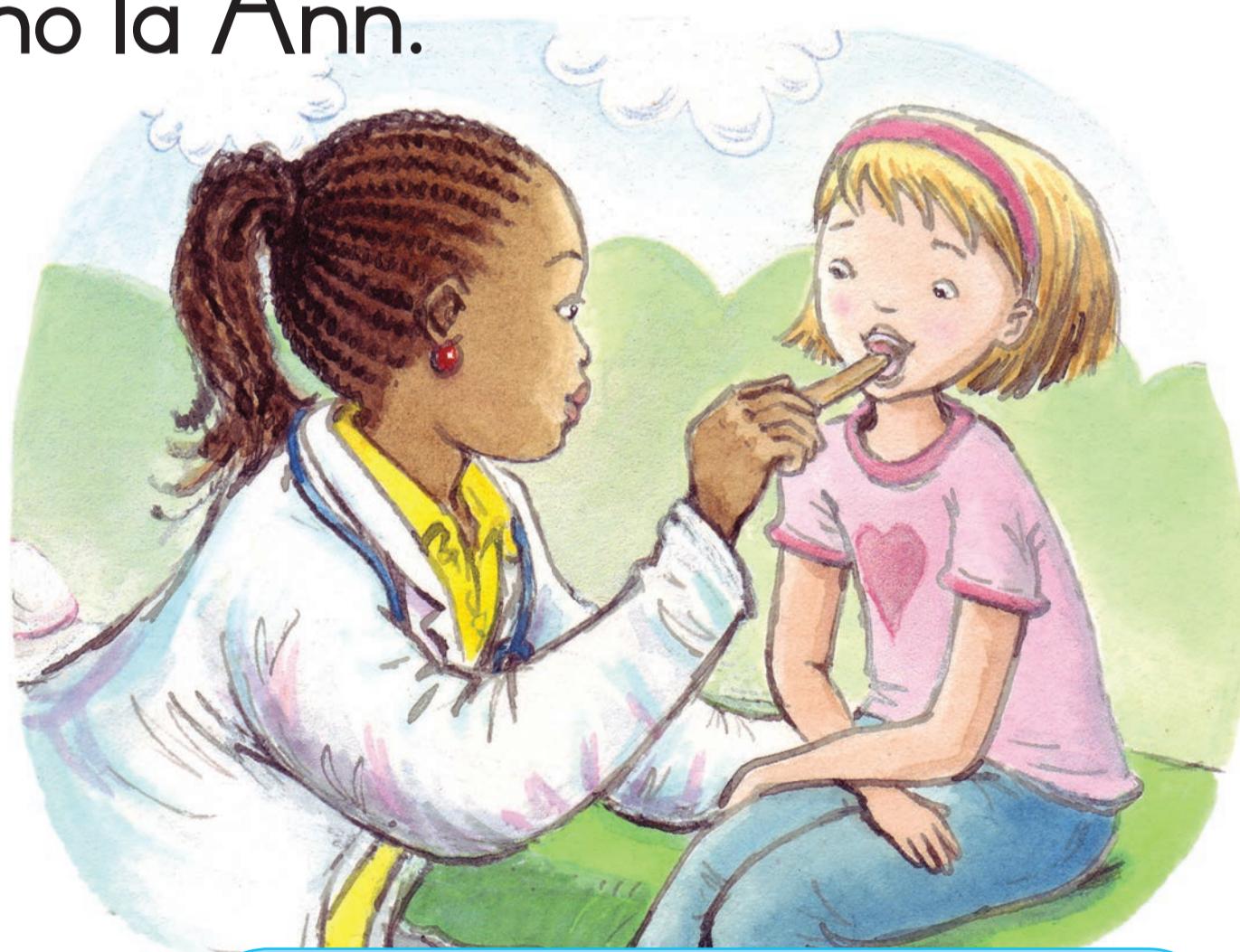

Go be go se bohloko.

Ngaka e ile ya hlahloba kgara ya Ann.

Ngaka e ile ya lebelela ka gare ga
legano la Ann.

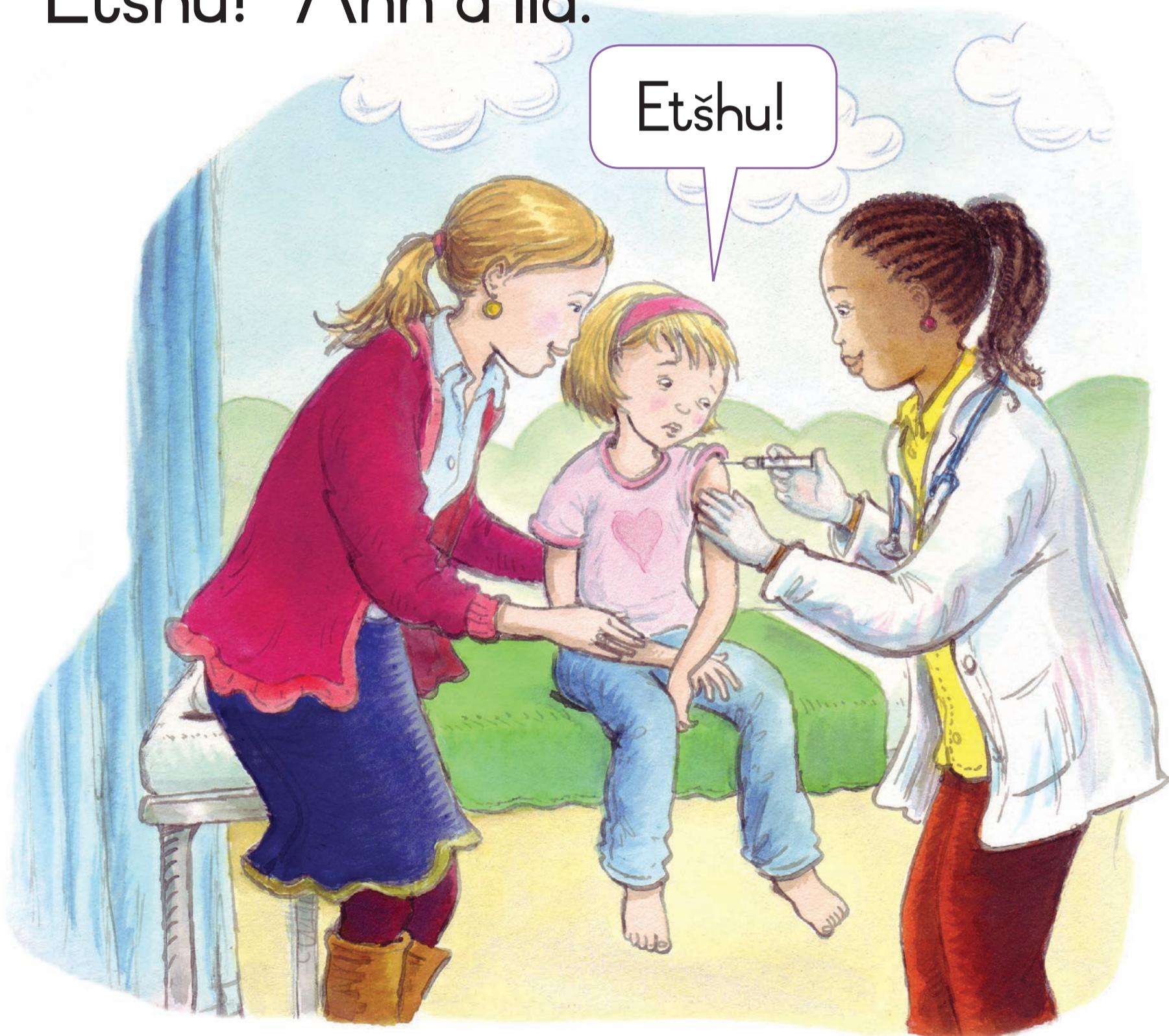

Go be go se bohloko.

Ngaka e botša Ann e re: "O a
lwala. O swerwe ke mokgohlane. Ke
swanetše go go hlabatšhwana le go
go fa dihlare."

Ngaka e hlabatšhwana Ann ka tšhwana.
Go bohloko gannyane.

"Etšhu!" Ann a lla.

Ka morago, Ann a kgopela ngaka gore
e thuše Bobo.

"Ngaka, Bobo le yena o a lwala," Ann
a botša ngaka.

"Aowi! Na Bobo le wena o a lwala?"

Ngaka ya botšiša.

Ngaka ya hlahloba kgara ya Bobo.

Go be go se bohloko.

Ka morago, ngaka ya bea pantisi
leotong la Bobo.

“Bjale, o tlide go ikwa o le kaone,”
ngaka ya botša Bobo.

Ngaka e fa Ann dihlare. Ann o swanetše go nwa lelepolana la teye la sehlare gararo ka letšatši.

Gape o fa Ann lelekere la lolipopo.

"O mosetsana yo bohlale wa go se be lefšega, Ann," ngaka ya realo.

"Ke a leboga, ngaka," Ann a realo.

"Ka kgopelo hle, ngaka, na Bobo le yena a ka hwetša lelekere la lolipopo?"

"Ee!" Ngaka ya realo.

"Bobo a ka
hwetša
malekere a
dilolipopo a
mabedi."

2 Phuki o reka paesekela

Ka mehla Phuki o be a duma go ba le paesekela. Mokibelo wo mongwe o ile a ya lebenkeleng la go rekiša dipaesekela a na le Pam. Ka morago ga nakonyana, Phuki le Pam ba be ba eme ka pele ga paesekela yeo bobedi ba e ratilego: Ke paesekela ya go phadima ye pinki!

Bobedi ba ile ba e namela gore ba kwe gore e sepela bjang, gomme ba hwetša e sepela gabotse.

Phuki a re: "Pam, paesekela ye ke ye botse. Ke duma ge nka e reka."

Eupša paesekela e be e bitša R120 gomme Phuki yena o be a na le R50 fela.

"Bjale ke na le tšhelete ye e lekanego go ka reka paesekela," Phuki a nagana. Ka moragonyana ga fao, ge Phuki a fetša mengwaga ye 9, malomeagwe o ile a mo fa R50.

Phuki o ile a ya gae, a kgopela tatagwe gore a mo fe R20.

O rile, "Ke tla go fa R20, eupša o swanetše go nthuša ka tšengwaneng pele."

Pam o rile, "Ke tla go thuša, Phuki."

Ka fao Pam o thušitše Phuki ka
tšengwaneng.

Ba swietše matlakala ba be ba nošetša
dibjalo. "Ke a leboga ge o nthušitše, Pam," a
realo Phuki.

Gona fao Pam le Phuki šebale, ba ile go reka
paesekela

gomme Phuki
a phathakgile
phese ya
gagwe.

"Bagwera ke
go thušana," a
realo Pam.

Basetsana ba ipshinne ka go namela
dipaeskela tša bona.

Ka letšatši le
lengwe ge ba dutše
ba di nametše ...

Joo, Phuki, go
bose bjang go
sepela mmogo
ka dipaeskela!

Ee, Phuki, go bose. Ke thabile
kudu ka gore bobedi bja rena
re na le dipaesekela.

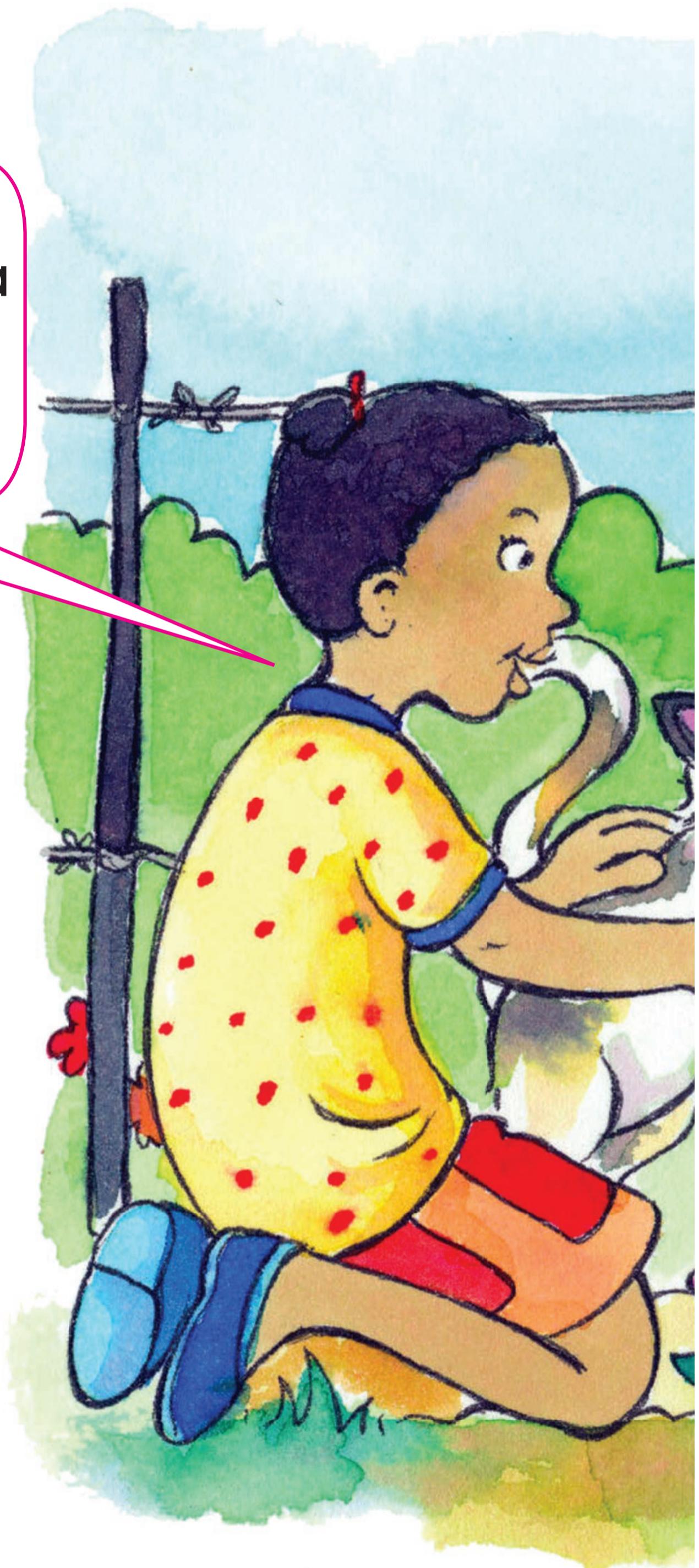

Pam,
theeletša, ke
kwa katse e lla.

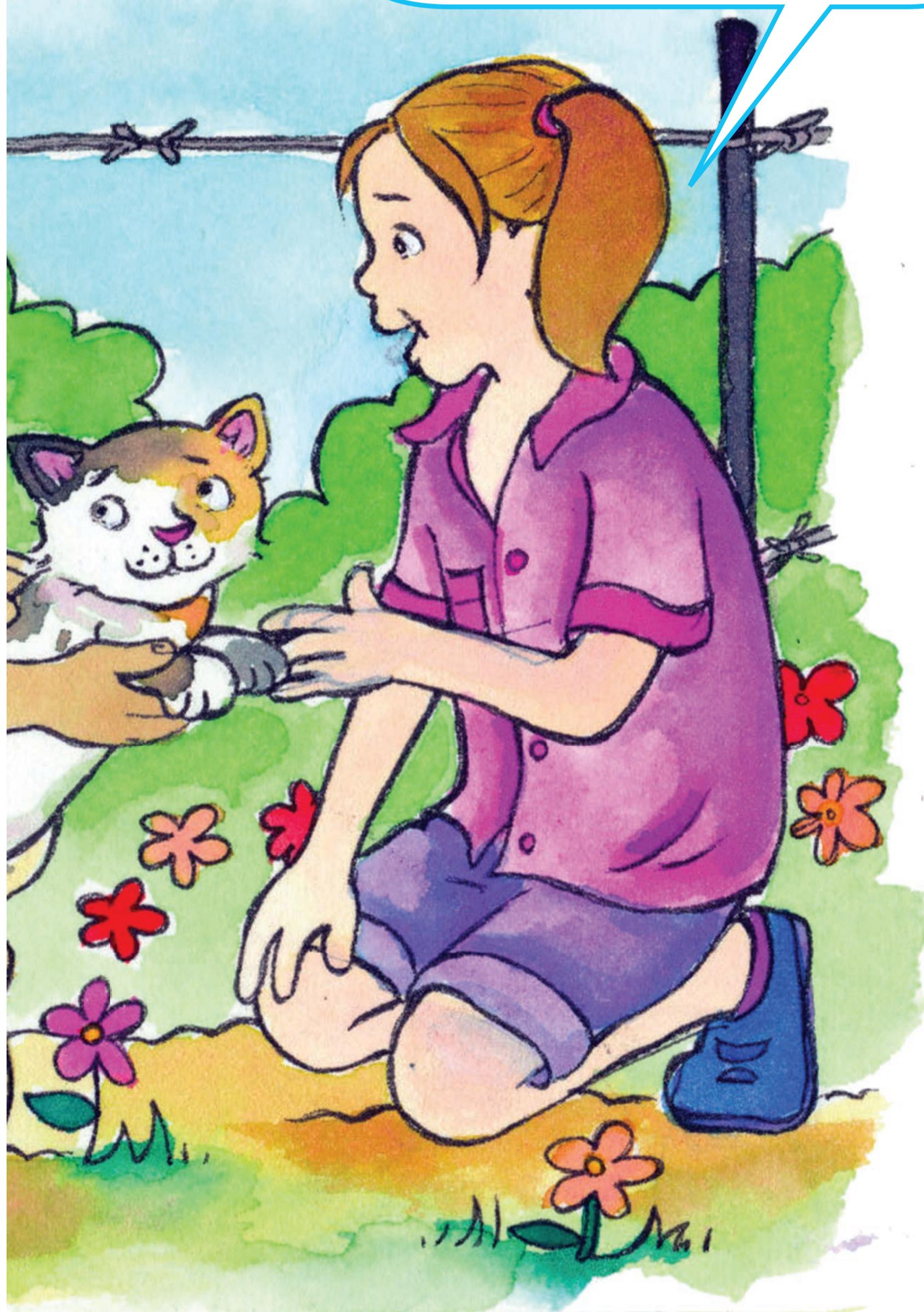
Ee! Lebelela – mosela wa
yona o tant we ke legora.

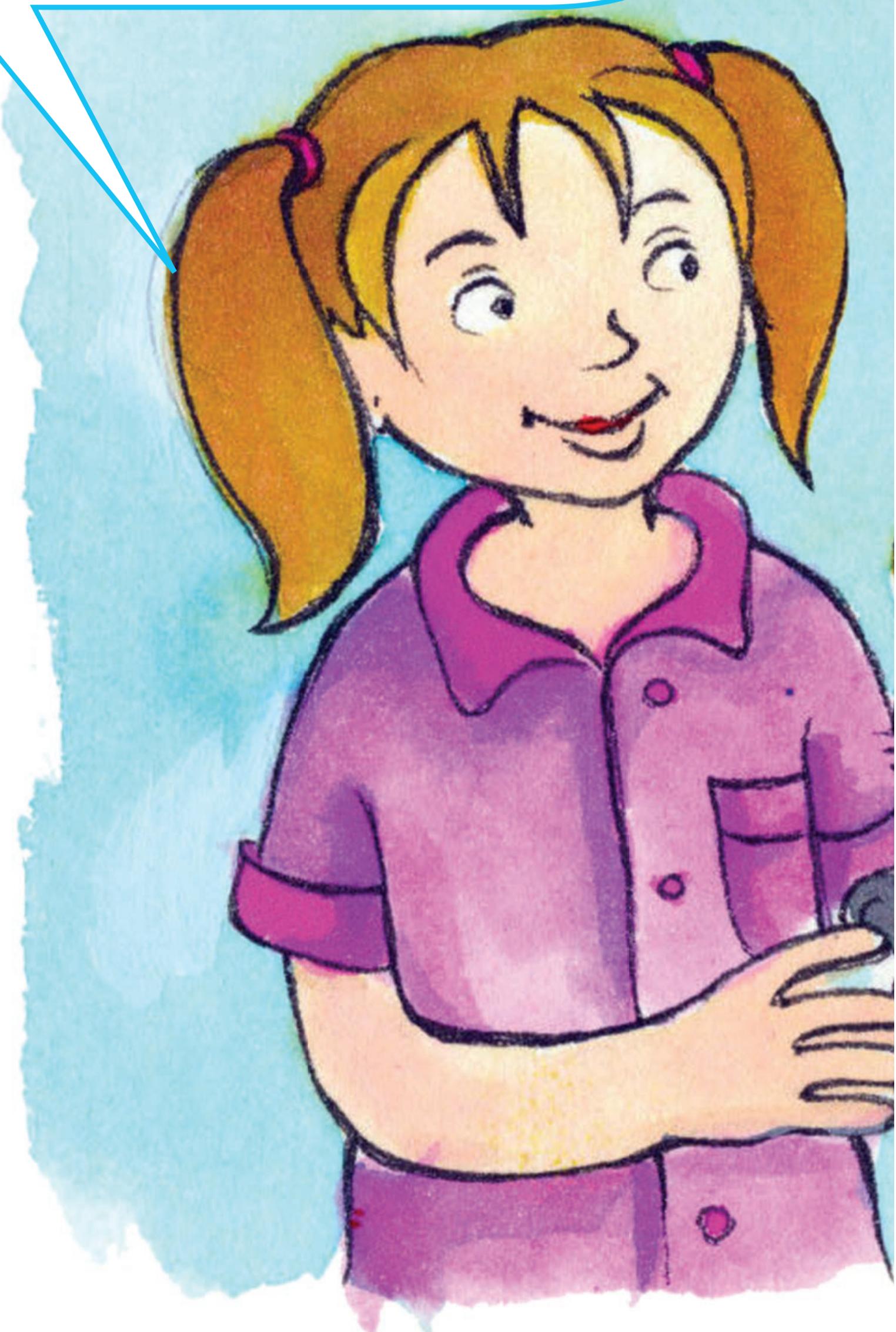
Aowii, katsana
ya batho!

Re tla dira eng ka
katse?

Ke thabile ka ge re pholo it e
katse. Go swanet e go ba le
motho yo a e nyakago.

Ke bone phoustara ya KATSE YE
E TIMET EGO kgauswi le sekolo.
Nt hale morago.

TIMETŠE

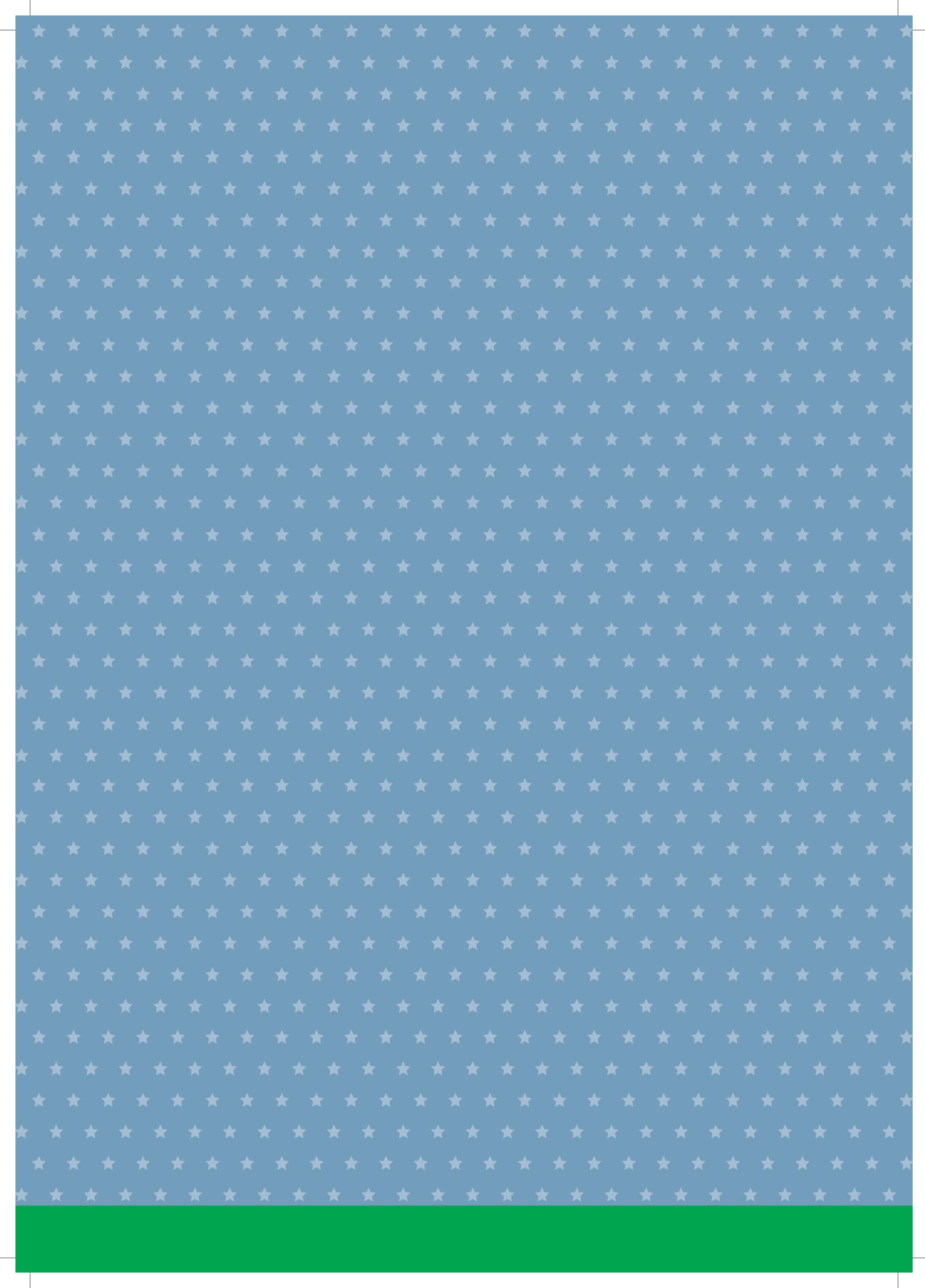
Ke timeletšwe ke katse ya ka.

Ke ye tšhweu le botsotho gomme
e araba ge o e bitša ka leina la Tsotho.
Ge o ka hwetša katse ya ka, hle leletša
Oketšo mogaleng wa 012 245 6667.

Ke tla tla go tšea katse.

Phuki a bea katse ka tlhokomelo
ka gare ga manki wa paesekela ya
gagwe ye pinki gomme a e iša gae. Ke
morago a leletša Oketšo. Ka pela fela
Oketšo a tla go tšea Tsotho, gomme
bobedi ba be ba thabelane go bonana.

O a amogelega mohlwaeleng wa Puku ye Kgolo. Puku ye, ye Kgolo e hlama karolo ya Mohlwaela wa Molalatladi, wo o aparetšago dipukutšomo, kgoboketšo, dipadišo tše di hlophilwego le diphoustara. Re hutša gore o tla hwetša dikanegelo tša go fapano tše di akareditšwego ka go Dipuku tše Kgolo tše seswai tša mphato wo, tše di nago le mohola go barutiši ba lena, le gore barutwana ba lena ba tla ipshina ka maitemogelo a go bala ka go šielana. SEPHOLEKE (CAPS) sa Kgato ya Motheo se tšweletša molaleng go Bala ka go Sielana e le ye nngwe ya dikarolwana tše bohlakwa tša maano a go bala. Go bala ka go šielana ka mehla go diragatšwa mo nakong ya matšatši a mabedi le a mane mo bekeng mo ngwana yo mongwe le yo mongwe a nago le sengwalo sa go swana le tše dingwe tša go balwa. Dipukutšomo le dipadišo tše di hlophilwego di swanetše boikemišetšo bjo.

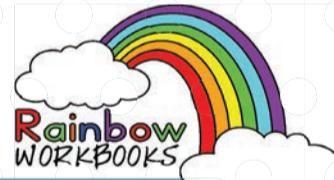
Le ge go le bjalo, go bala ka go šielana o šomiša Puku ye Kgolo ya go ba le maletere a magolo ke mokgwa wo mobotsebotse wa go bala ka go šielana, ka gore barutwana ba kgona go bona maletere le diswantšho, gomme, o kwešiša ge o dutše o bala ka mokgwa woo o swanago le go bolela kanegelo ya balapa ka mokgwa wa setlwaedi wa setšo. Go bohlakwa gore barutwana ba dule ba dikologile Puku ye Kgolo, ka gore barutwana ka moka ba kgona go bona le go bala sengwalo. Maletere a magolo a Puku ye Kgolo a dira gore motho a balele godimo, a balela barutwana ba palo ye kgolonyana ka nako e tee mo lefelong leo go iketlwago, motho a sa tšhoge selo.

Puku ye Kgolo mo go mehlwaela ye, e tla tsebiša barutwana dikanegelo tše ntši, direto, merumokwana le ditiragatšo, gammogo le tsebo, le ditshwantšho, ka lerato.

Ke mošomo wa gago, bjalo ka morutiši, go dira gore dikanegelo di be le bophelo mo go barutwana, le go dira gore lefelo le ba lego go lona le be la go thabiša, la go ba lefelo la khuduego ya mahlahla. Ge o šomiša Dipuku tše Kgolo, go go kgontšha gore o be mohlala, ka maitemogelo a go bala, ka go hlama moyo wa lethabo, go wena le barutwana ba gago. Re hutša gore puku ye e tla go thuša gore o dire ka wona mokgwa woo.

Dikgopolole tše dingwe tša go šomiša Puku ye Kgolo

ISBN 978-1-4315-3020-5

ISBN 978-1-4315-3020-5

THIS BOOK MAY NOT
BE SOLD.

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street, Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
First edition 2016

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

The Big Books in this series are available in all languages. They were developed by a team of UNISA Language and Education experts as part of their Community Engagement contribution to South Africa's education sector.

Author: V McKay

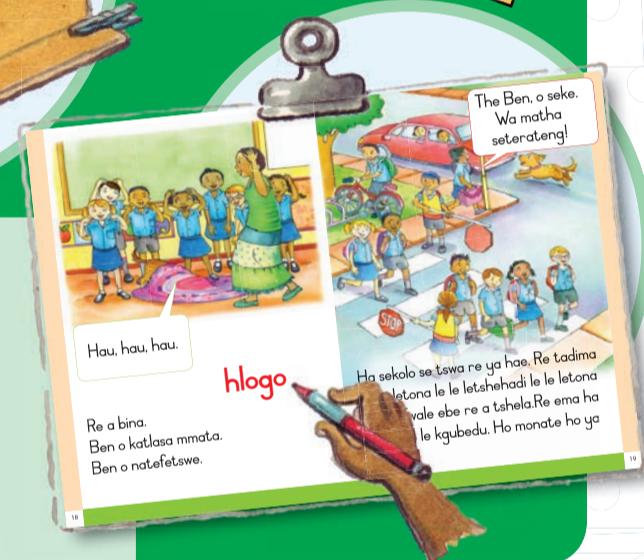
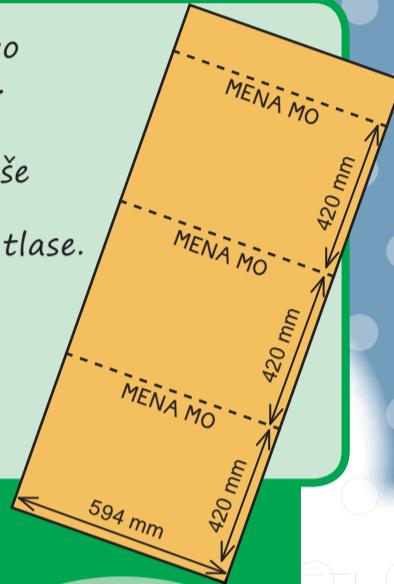
Itirele lefelo la gago la go bea Dipiku tše Kgolo

O tla swanelwa ke go ba le:

1. Khatepoto ya bophaphathi bja go lekana le bja Puku ye Kgolo ge e butšwe (594 mm) le botelele bja Puku ye Kgolo, gararo (1360 mm).
2. Theipi ya go kgomaretša
3. Dipatiši tše pedi goba diphekese go swara khatepoto maemong a yona.

Šomiša Theipi ya go mamaretša go kgomaganya diripa tša khatepoto.

Mena khatepoto go dira freimi ya sebopego sa A gomme o mamaretše botlase le bokapele bjale ka ge go laetšwa mo go tshwantšetšo mo tlase.

- Šomiša phaphathi ya plastiki ye e se nago mebal a e be sekhupetši sa Puku ya gago ye Kgolo. E tla hola barutwana le morutiši go ngwala godimo ga plastiki.
- Ngwala godimo ga sekhupetši ka pene yeo e dirilwego, gagolo, ka meetse, yeo e hlatswegago.
- Šomiša sepatiši sa go se ngaologe sesolo go kgomagantšha sekhupetši sa Puku ye Kgolo, sa go bonagantšha.

